

teixen un estadi vacil·lant i aporten dades per a la cronologia tenint en compte les àrees dialectals, que poden presentar (i presenten sovint) diferències particulars en el procés i en la rapidesa del canvi.

La gramàtica es comenta des del punt de vista evolutiu, partint de les formes etimològiques, i és molt completa en relació amb la morfologia, amb comentaris de cronologia també ben interessants. Ementem a l'atzar el cas de *plus, pus* 'més', per al qual es constata que és ben viu encara al segle XIV («en edat de XIII ans o pus», p. 193).

El lèxic hi és tractat en forma de glossari ordenat alfabèticament i amb entrades lemàtiques (es tria per a l'entrada la forma més acostada a l'ortografia actual d'entre les que apareixen als textos). S'hi recullen totes les variants gràfiques (al costat de *novembre*, testimoniats en dos documents, hi trobem els casos *noventbre*, *nobembre*, *noembre*, que donen idea de la laxitud ortogràfica medieval i de la convivència de formes diferents). Els verbs cal trobar-los en la forma de l'infinitiu, que és reconstruïda si no té cap cas en els textos. Hi són generoses les referències als diccionaris històrics i a l'etimologia. En alguns casos hauria estat interessant de fer notar la vigència tardana d'alguns mots en el català de ponent, com per al cas de *paer*, del qual en el nostre llibre no es comenta que «més enllà de l'edat mitjana continuaren anomenant-se paers fins més ençà del segle XVI» (*Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll), i encara existeix la *Paeria* de Lleida.

El valor del treball d'anàlisi de vegades passa desapercbut. Penseu en el cas del significat de *calç*, que ha de ser, tal com diuen els autors, 'soca', d'acord amb Coromines (al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*), que discrepa del *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll, que li atribueix el significat 'arrel'. El nostre llibre ens en forneix un exemple clar amb l'exemple «que no'n puxen tayllar calç ni çima dels dits arbres» (doc. 18). Ens criden també l'atenció per l'interès històric i dialectal dels mots com *lau* (= llau) 'lloança', *lonch* (= llong) 'llarg' en l'expressió *llong de temps*, *perxe* 'porxo' (que avui s'usa al català nord-oriental amb el significat 'golfer', tal com diuen els autors), *sòtol* 'solar'. En aquest glossari, potser valdria la pena de fer-hi referències internes, per exemple per tal d'aclarir si *moble* significa el mateix que *movent* en les expressions *béns mobles* i *béns movents*, aspecte que faria palès l'ús de la sinonímia en aquests textos. És comprensible, per la llargada de l'obra, que manquin comentaris en la llista de topònims i antropònims que trobem després del lèxic, però és interessant de tenir-los a disposició per a posteriors estudis. Tot plegat, les objeccions que hem indicat són laterals i discutibles. L'important és que hem de confirmar la pulcritud del treball i l'interès essencial que té per a la història de la llengua en general i de la variació geolingüística en particular, a més d'aportar, per a l'historiador, elements que donen informació molt valuosa sobre la vida social del final de l'edat mitjana a l'Aragó català.

Xavier LUNA-BATLLE

GIRAULD, Antoni (2017): *Remei e memorial per a preservar-se i curar de la pesta (1587)*. Transcripció, introducció i glossari de Francesc Cremades, estudi lingüístic de Joan Veny. Barcelona: Universitat de Barcelona / Ministerio de Economía y Competitividad / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 182 p.

L'obra de la qual parlaré és l'edició d'un tractat mèdic contra la pestilència. La particularitat és que aquesta edició compta, a més dels apartats que remarquen els elements d'interès en termes d'història de la medicina, amb un de dedicat als aspectes lingüístics, que com veurem són especialment rellevants ací.

S'obre amb una introducció de l'historiador de la medicina Francesc Cremades, la segueix un estudi lingüístic a càrrec de Joan Veny, i entrem tot seguit en el corpus constituït per l'obra de Girauld, transcrita i anotada per Cremades, que s'encarrega també del glossari amb què es clou el llibre. La introducció conté al final, també, les referències bibliogràfiques i els criteris de transcripció aplicats al text antic, que es redueixen a actualitzar algunes convencions com ara la distribució *u-v*, o *i-j*, o la indicació de l'accent gràfic. L'estudi lingüístic compta també amb una bibliografia específica al final de l'apartat.

El format del llibre, com en altres de la mateixa col·lecció, és reduït (22'5 x 13'5). Els textos interiors alternen amb algunes imatges del text de l'edició impresa de 1587.

Les notes a peu de plana del curador són altament útils i aclareixen aspectes conceptuals i terminològics, a més de proporcionar la traducció de les nombroses cites d'autoritats clàssiques i receptes igualment expressades, sovint però no sempre, en llatí.

L'edició d'aquesta obra d'Antoni Girauld és d'interès, òbviament, per als estudis d'història de la medicina, però també des d'un vessant lingüístic. El *Remei e memorial* va ser publicat a Perpinyà l'any 1587 i, si el moment i el lloc sempre ajuden a entendre els elements caracteritzadors d'una obra, aquí l'origen occità d'un autor que decideix escriure en català hi confereix una particularitat afegida.

L'estudi analitza, de manera curosament separada, la dimensió mèdica i la dimensió lingüística del text de Girauld. Però jo voldria assenyalar que les observacions de Cremades a la introducció no necessàriament han d'anar deslligades dels aspectes que tracta Veny a l'estudi lingüístic; més quan en un i altre cas no es podria demanar més rigor i tots dos coincideixen a trobar-hi elements que indiquen un cert context de transició. La preocupació pels afers de salut pública no està deslligada de l'extensió de la cultura escrita, i en particular l'accés de les llengües vulgars a l'escriptura. Una obra com la de Jacme d'Agramont —que havia estat també estudiada per Veny—, ja al segle XIV, tenia la voluntat d'arribar a les classes populars, i la tria lingüística s'hi corresponia. No és altrament en el cas de Girauld, tot i que, a les darreries del segle XVI, el seu és ja només un cas entre molts altres (Cremades, en la introducció, esmenta diversos exemples, entre nombroses obres dedicades a oferir remeis o prevencions en temps de pesta).

El nou panorama que es desplega a partir del segle XV (la burgesia emergent, el pes creixent de les ciutats, la construcció dels estats monàrquics...) presenta modulacions diverses segons els indrets i, en particular, les terres catalanes s'haurien mogut en un endemig en diversos sentits: polític, cultural i també lingüístic. A Occitània, clarament el context no jugarà en favor de la llengua autòctona; malgrat que les relacions entre occitans i catalans venen de lluny, també en el món de la ciència mèdica, només el català arribarà a consolidar una expressió vernacular en llenguatge tècnic, administratiu per exemple. I també mèdic. Aquest punt sí que em sembla particular del cas que ens ocupa; ens podem imaginar Girauld en una cruïlla en diversos sentits. Lingüísticament, potser no simplement entre el català i l'occità per raons de simple ubicació geogràfica, sinó enmig d'un càlcul de possibilitats sobre l'eina comunicativa més rendible d'acord amb un propòsit declarat d'accedir al coneixement popular. En el seu context d'origen (és nascut a Montpeller, resideix a Narbona), l'occità és encara la llengua predominant de l'oralitat, mentre que el francès ha guanyat els usos escrits, especialment els més prosaics, on el vernacle quasi ja no hi és considerat. En l'espai urbà, que és el que ocupa, ben segur, la intenció de Girauld, el segle XVI és un moment de capgirament lingüístic en l'entorn administratiu; Boyer / Gardy (2001) ho descriuen en un capítol dedicat als segles XV i XVI, període que caracteritzen com el del «resistent ascens del francès», si bé remarquen que precisament hi ha molt per trobar encara, perquè la recerca dels lingüistes s'ha ocupat poc dels textos no literaris del període, i la dels historiadors ha negligit les observacions de caire lingüístic. En tot cas és ben probable que l'occità ja no fos una opció considerada per Girauld, mentre que el català, al capdavant, no devia ser inaccessible per al públic occità del seu entorn.

Tal com remarca Veny a l'inici de l'estudi lingüístic preliminar, Girauld, en la seua introducció «al lector», fa una petició d'excuses perquè, en voler-se expressar en un llenguatge «pla», ho fa en una llengua que no és la seua. Però aquesta *captatio* és més aviat un simple tràmit que al capdavant es resol amb un *Bonus quandoque dormitat Homerus* (és a dir, es limita a advertir que cometrà algunes errades). Girauld declara: «vist també que yo no som pràctic o hàbil en esta vostra llengua, no pendran en mala part si és en pla o vulgar, i creuran que la mia intenció no és estada may altra sinó compondre-lo en llatí». Veny observa que quan Girauld diu «esta vostra llengua» es refereix al català; Aguiló, segons sembla, havia interpretat que es referia al castellà. Cal reconèixer, en qualsevol cas, que la frase té una certa complexitat, perquè sembla contraposar «esta vostra llengua» amb «pla o vulgar», de manera que es diria que Girauld remet a una varietat escrita del català que no domina prou, i és conscient que utilitzarà formes que es divergeixen. Tot plegat fa sospitar que l'autor projecta aquí la representació social de les llengües que es comença a construir a la França del seu moment, amb un joc a tres bandes entre el fran-

cès, que disputa l'espai dels textos al llatí, i la llengua vernacla que queda bandejada i reduïda quant a valor social.

És remarcable, doncs, la facilitat de trànsit d'un domini lingüístic a l'altre, la constatació que Girauld no sembla percebre una frontera entre el seu lloc d'origen i el lloc on la seua obra veu la llum; no parla per a estrangers, i és en aquest sentit que el text adopta un caire fins i tot polític: cap al final, parla de com les ciutats del nord (París, Lió, Tolosa...) han fet front al flagell de la pesta i de com les autoritats municipals hi han assumit els costos materials d'unes mesures de xoc que suposaven deixar famílies sense casa, i suggereix aquesta com una pràctica d'interès públic. Si Girauld se sent autoritzat a aconsellar en aquest sentit, sens dubte és perquè es considera «aquest vostre veí».

En Girauld hi ha, de fet, una defensa de la gestió pública destinada al benestar general, especialment de les classes més febles econòmicament (afirma que això és en benefici i protecció dels benestants, però el to del text fa que aquest sembli un argument d'últim recurs). No deslligat d'això, l'interès de Girauld per publicar en llengua vulgar té a veure amb una prevenció contra «empírchs i xarlatans» que s'aprofiten de la ignorància de la gent senzilla (tal com remarca Cremades a la introducció, p. 12): l'opció lingüística, doncs, respon a una voluntat de foragitar la superstició popular, una intenció que té sentit només en la mesura que l'accés a l'escrit és prou general.

És, doncs, una obra fronterera en diversos nivells: lingüístic, cultural, i també històric, atès que s'insereix de ple en un moment de canvi que travessa el continent, que és també quan els mons català i occità inicien derives divergents. I potser també s'insereix en el moment final d'una certa tradició mèdica occitanocatalana (Mensching / Savelsberg [2004] aporten un bon exemple de la preocupació dels metges jueus d'aquell entorn geogràfic, ja en el segle XIII, per comptar amb una terminologia plurilingüe actualitzada).

El reflex lingüístic del moment, tal com queda recollit en l'obra de Girauld, el trobem perfectament descrit a l'estudi lingüístic de Veny. Entre els ingredients de l'obra, d'entrada un bon coneixement del català, amb components atribuïbles a la transmissió escrita, que trobaran la seua expressió en l'ús de cultismes i arcaïsmes; en segon lloc, elements procedents de l'oralitat del català rossellonès; en tercer lloc, elements castellan, segurament coneguts, també, per via culta; i en quart lloc, una bona quantitat d'elements d'origen occità, ja sigui estrictament com a unitats lingüístiques, ja sigui en la forma de convencions gràfiques occitanes projectades sobre lèxic català. En base a tot això i a la resta d'aportacions que podem identificar en el text, Veny analitza la dimensió lingüística en diversos apartats:

- arcaïsmes (classificats en variants fonètiques, variants morfològiques, formes lèxiques i construccions sintàctiques);
- rossellonesismes (aquí, tant formes que ja eren pròpies de l'àrea al segle XVI com formes que hi han quedat reduïdes al cap del temps);
- noves unitats lèxiques (és a dir, alguns cultismes dels quals no es tenia documentació);
- retrodatacions (formes que es creia que eren més modernes i que, a partir del text de Girauld, podem fer recular en el temps);
- variants formals (variants, sobretot fonètiques, de formes ja documentades);
- sinònims (en correspondència amb el recurs estilístic típic de donar parells de sinònims per precisar més exactament el que s'expressa, l'obra dona una gran quantitat de sinonímies com ara *grana* o *llavor*; algunes de novedoses com *cassícia* o *pòsit*);
- castellanismes (especialment de tipus lèxic, no estranys tampoc als textos en català de l'època, on els models expressius del castellà es fan més i més presents);
- elements occitans de tipus fonètic: el més visible, tot i que no l'únic, té a veure amb la representació *o* del valor fonètic [u], també en context tònic, com ara *gost* per 'gust', un fet que, com remarca Veny, no és incongruent amb la fonètica evolutiva en rossellonès, que en aquest punt coincideix amb l'occità;
- de tipus morfològic: el més evident té a veure amb canvis de gènere, com ara *edat* (masculí en Girauld) o *dolor* (femení en Girauld);

- de tipus sintàctic: en aquest punt, el més remarcable fa referència a la posició dels pronoms de complement en relació amb el verb en infinitiu, com en *portareu una poma de olor per la olor ar a y adés*;¹

- de tipus lèxic, on s'inclouen també occitanismes antics i mots compartits entre occità i català. Aquest apartat és ple de dades on Veny mostra un coneixement aprofundit de la història del lèxic occità. Fins al punt que les seues apreciacions compensen l'absència d'obres de referència en aquest camp: els estudis occitans no han pogut produir un diccionari etimològic de prou entitat (i, de fet, Veny ha de remetre a dos fonts genèriques que són els diccionaris d'Alibèrt i de Mistral) ni una gramàtica històrica actualitzada (la de Ronjat, molt parcial, té pràcticament un segle). Tot això es compensa, en el cas que ens ocupa, amb erudició i coneixement de fonts per a casos puntuals, i amb l'ús dels materials dialectològics (tal com s'exemplifica en l'explicació de formes occitanes com *berygolas* —un tipus de bolets que podem entendre que equivalen a la nostra gírgola—, *blanda* 'salamandra', *gauget* 'calèndula, bojac', o *xarlata(n)* 'xarraire', entre altres).

Hi ha, finalment, algunes apreciacions sobre la toponímia a partir de l'esment de diverses ciutats europees (els noms de les quals sembla haver estat passat pel sedàs del francès) i sobre elements francesos d'ordre cultural. Aquests darrers, però, són de caràcter ben anecdòtic, la qual cosa no em sembla en absolut una dada secundària: si Girauld viu en un context on el francès guanya força, i a més ha de conèixer prou bé el francès si hem de jutjar per l'àmbit territorial on s'ha mogut, com és que aquesta llengua té tan poca presència en el seu text? És ple de cites en llatí i fins i tot n'hi trobem alguna parcialment en castellà (potser amb una certa càrrega humorística: *més val tart que nunca*, p. 54). L'autor s'adapta bé a un context que li és prou familiar i que li aporta totes les referències necessàries, sense haver de buscar el suport de cap altre àmbit cultural.

Una altra aportació altament interessant és el glossari inserit al final de l'obra, útil especialment per a persones llegues en afers de medicina o història de la medicina i disciplines auxiliars com ara la botànica, però no només, atès que moltes de les apreciacions contenen força dades sobre antecedents i possibles interpretacions que interessaran ben segur als especialistes. Entrades com *àntrac* o *caputxina* en són un bon exemple.

Obviament no podem deixar de parlar del text mateix de Girauld, que al capdavant constitueix l'obra en si. Els vint-i-dos capítols de què consta s'ordenen en una mena d'itinerari que recorre els aspectes implicats per l'afecció de la pesta, des de la definició i causes fins a les instruccions per tractar-la, incloent-hi receptes i mètodes diversos, a més de la descripció d'una certa metodologia de comportament que ha de seguir diàriament qui se'n vol guarir, al matí quan es lleva, quan surt de casa i quan hi torna, o què cal fer cada dia que transcorre des del moment que hom es veu afectat de pesta, la manera en què ha de posar ordre a la seua alimentació i a la seua vida en termes genèrics, o com és que cal organitzar la gestió dels casos de pesta en les ciutats, des del punt de vista de les autoritats administratives.

A banda del que anota Veny a l'estudi lingüístic, que se centra especialment en les particularitats que la interferència occitana confereix al text, i en els trets arcaics i d'arrel rossellonesa, bé val la pena remarcar algunes característiques d'ordre més general. En aquest sentit, cal agrair que l'edició hagi intervingut molt mínimament en la grafia original, de manera que fins i tot les apreciacions d'ordre fonètic poden remetre al text del segle XVI a partir de l'actual. Per exemple, quant a grafia, tot i que la coherència del text és remarcable, hi és visible de tant en tant l'alternança *a/e* en l'acabament dels plurals femenins («no tenint de les sobredites yguas», p. 107).

1. He volgut reproduir aquest exemple per observar que, com que l'estudi de Veny treballa sobre el text original —com ha de ser—, i no pas sobre la versió transcrita, en aquesta darrera hi ha alguna discrepància sobre l'anterior (que respon ben segur a correccions no volgudes) que llavors crea dubtes sobre l'anàlisi. És el cas, justament, d'aquest exemple, que veiem que és *per a olor ar-la* en la transcripció (p. 94) i *per a la olor ar* en l'original reproduït a la pàgina 30. En altres casos, la transcripció no podia sinó resoldre arbitràriament una ambigüitat que l'original deixa oberta; per exemple, quan Girauld usa *republica* (p. 134) o *republique*, la revisió que ens dona *república* i *república* oclulta parcialment el fet que, efectivament, la segona forma sembla ben bé un francesisme.

Un aspecte interessant de la prosa de Girauld és la voluntat d'adaptació a la moda del seu temps. Tal com també apunta Veny a l'estudi lingüístic, un dels components d'aquesta moda és el model castellà. Un model marcat per l'expressió a vegades ampul·losa i la profusió de referències a la cultura clàssica. En coherència, els noms propis i gentilicis grecollatins apareixen passats pel filtre castellà: «...alguns doctors presumen que en aquella tant horrible y cruel peste dels athenienses, aquesta brutal invenció se effectuà, y procehien dels aethyopienses...». La qual cosa arrossega alguna interferència morfològica: «així com Heròdoto affirme en su Erato» (p. 61).

En contrapunt, una certa tirada cap a l'expressió popular a la recerca del to humorístic i l'amenitat «per a fugir de la odiosa prolixitat» (p. 123): «majorment per alguns als quals la claveguera no tira prou, y ab difficultat, de hont procehexen molts treballs» (p. 70); «és molt necessari tenir en la memòria y davant dels ulls lo següent, per a la vera preservació. Perquè de altra manera no seria sinó com los qui renten llana negra per fer-la tornar blanca» (p. 74).

L'ús de formes de gerundi presenta particularitats. Per una banda, el text sembla servir-se de gerundis a l'estil occità (tampoc estranys al català), introduïts per la preposició *en*: «lo primer serà en manant i ordenant lo regiment convenient». Però al mateix temps es fa notar l'estil carregat de construccions absolutes de gerundi, més propi de la prosa catalana (i encara accentuat per la influència castellana del moment), en el cas que ens ocupa amb tendència a donar-hi connotació condicional: «y no podent cobrar amb promptitud tals remeys [...], ab prestesa beuran del such de agrelles [...]. Y després de averho begut, passejar-se-han, si poden, una estona per la cambra, y, essent en lo llit, és necessari procurar...» (p. 108).

Potser a la influència occitana hi podríem atribuir també la tendència a l'evitació del subjuntiu en les frases condicionals. Tot i que el fet tampoc no és aliè al català, l'apreciació que faig deriva més aviat de la molt baixa freqüència d'aquests subjuntius: «quant la dolor, o vèrtola, serà en lo coll...» (p. 11); «y quant no'n trobaran, les pomes de olor al capítol 9 ordenades serviran» (p. 128); «quant tindrà massa set o ardor, beurrà de la dita aygua fresca» (p. 130).

Sigui com sigui, val a dir que Girauld ateny el seu objectiu; la lectura del seu text és prou amena encara avui, els feixucs receptoris alternen amb consideracions d'ordre subjectiu i, de tant en tant, una certa nota d'humor ajuda a seguir la lectura, que no deixa de ser una mostra de la prosa del seu temps.

El resseguiment del trànsit de textos i coneixements entre els mons occità i català encara ha de donar molts fruits. És una part de la història d'ambdues llengües que va quedar en l'ombra, precisament, al mateix temps que s'imposava el castellà al sud i, encara més, el francès al nord. En tornar a fer llum sobre aquelles antigues relacions, són ben diverses les disciplines que se n'han de veure beneficiades. La història de la medicina en el nostre cas, al costat de la gramàtica històrica, la dialectologia, la història de la cultura, i la nostra memòria col·lectiva al capdavant. Com sempre, la condició necessària és el treball rigorós, del qual aporta un bon exemple l'obra que aquí ens ocupa. En cal felicitar el curador Francesc Cremades i l'autor de l'estudi lingüístic, Joan Veny.

Jordi SUÏLS SUBIRÀ
Universitat de Lleida

Referències

- BOYER, H. / GARDY, Ph. (coord.) (2001): *Dix siècles d'usages et d'images de l'Occitan. Des Troubadours à l'Internet*. Paris: L'Harmattan.
- MENSCHING, G. / SAVELSBERG, F. (2004): Reconstrucció de la terminologia mèdica occitanocatalana dels segles XIII i XIV a través de llistats de sinònims en lletres hebrees. En: *Actes del congrés per a l'estudi dels Jueus en territori de llengua catalana*. Barcelona: Universitat de Barcelona p. 69-81.